

KELEMEN ERZSÉBET

Az „identitásbeszéd” és az „identitásjelentés” válsága idején

L. SIMON LÁSZLÓ SZEMÉLYES TÖRTÉNELEM
CÍMŰ ESSZÉKÖTETE

A posztmodern utáni korunkban¹ még divatosabb kifejezéssé vált az identitás szó. Az eredeti értelmétől és céljától (már jóval korábban) megfosztva sokszor csak jól hangzó terminusként és eszközként, nem a személyes és társadalmi önazonosság megteremtésének diskurzusaért használják a közbeszédben, valamint a politikai és szakmai fórumokon egyaránt. Mit is jelent valójában ez a fogalom?

Az identitás meghatározásának problematikájáról már 1998-ban Hans-Ulrich Wehler (1931–2014) történész írja: „Számos, egymáshoz legfeljebb csak érintőlegesen közelítő jelentésű identitásfogalom létezik egymás mellett, vetélkedik egymással. Fönnáll annak veszélye, hogy azok a tiszta körvonalak, amelyekre a kultúratudományos irányzatok az identitás definiálásával törekednek, a konkurenciaharcban elmosódnak.”² Így Wehler az identitás fogalmát „amorf, mindenkori felhasználásra alkalmas paszpartu-szó”-ként³ elemzi.

Peter Stachel (1965–) az Osztrák Tudományos Akadémia (ÖAW) és a Grazi Egyetem történész professzora felhívja a figyelmet arra, hogy minden meghatározott fogalom mögött általában egész sor kutatási koncepció áll, ezért óva int bennünket attól, hogy egy tudományos elnevezés adott konkrét jelentését csupán a lexikai-definíciós jelentéséből vezessük le. Nyilván ez nem jelenti azt, hogy a fogalom lexikai definíciója jelentéktelen lenne, viszont elszigetelve a fogalmat, már nem elegendő egy bizonyos terminológia funkciójának megértéséhez. S figyelembe kell venni azt az elméleti hagyományt is, amelyikből a fogalom származik, valamint a fogalom konkrét használatának kontextusát. E nélkül „semmi értelme nem lenne az »identitás« fogalmának általánosan érvényes elméleti definícióját keresni.”⁴

Az identitás („identity”) fogalmát a közbeszédben reflexió nélkül ugyan, de már régóta használták. Először angol-szász nyelvterületen, a XVII. században helyezték filozófiai-tudományos összefüggésekbe (John Locke, 1690; David Hume, 1739), majd az 1950-es évektől kezdődően egyre gyakrabban fordul elő a terminus Erik H. Erikson (1902–1994) német származású amerikai gyermekpszichológus és pszichológus kutatásainak köszönhetően. Erikson a pszichoszociális fejlődésselmelet kidolgozásakor alkotta meg az identitás (én-azonosság) kulcsfogalmát, a társas valósággal való kapcsolat és kölcsönhatás során megélt tudatos én-élményt. Erikson az identitás alakulását, formálódását egy egész életen át tartó folyamatnak tartotta, és alapvető funkciójának azt, hogy az egyént elhelyezze létének társadalmi terében.

Szerinte a személyes identitás nem más, mint „az individuuum alkalmazkodása a társadalom normáihoz, értékeihez, szerep- és státuszkinálatához, illetve ezek szellemi elsajátítása”⁵ biztosítja az én-azonosságot.

Az amerikai társadalomtudományokban, a szociológia elméletében is ugyanebben az időben fogalmazódtak meg az identitáskonceptiók, amelyek viszont egy fundamentális fontosságú pontban különböznek az Erikson-féle felfogástól. Nevezetesen, amíg Erikson a gyermekkori fejlődésben formált személyes identitást a személyiség magvának, a személy „bensőjének” fogja fel, amely konfrontálódik a külvilággal, hiszen egy identitáskrizist átélő serdülő nem belső problémaként érzékeli állapotát, hanem a felnőttek (a szülők, tanárok) által képviselt nézetek, életmódok elutasításaként, addig a szociológiai koncepciók (referenciacsoport-elmélet, szimbolikus interakcionizmus) képviselői „»identitáson« a társadalmi interakció hatásának, folyamatszerű, képlékeny és kontextus-függő termékét értik, [...] a társadalmi cselekvés egy formáját,” azaz külső tényezők eredményének, amely változik a körülményeknek megfelelően.⁶

Viszont az indianai (USA) Notre Dame Egyetem történész professzora, Philip Gleason (1927–) is már 1983-ban írt az „identitás(ok)” reflektálatlan fogalmiságának elharapózásáról a társadalom- és szellemtudományokban, és utal rá, hogy az identitásfogalom elvesztette az analízisre való alkalmasságát, mert szinte klisévé vált, jelentése kitágult, s mindez „kedvezett az egyre lazább és felelőtlenebb szóhasználatnak.”⁷ Rogers Brubaker (1956–) szociológus (UCLA) és Frederick Cooper (1947–) történész (University of Michigan) is kritikával illeti az „identitás” kulcsfogalmának infálódó használatát a kultúratudományi kutatásokban.⁸ Az 1970-es évek közepén William James Millar Mackenzie (1909–1996) ugyancsak arra a megállapításra jutott, hogy az identitás-szó „értelmét veszti a túlzott használat során.” Robert Cole szerint is az identitás és az identitásválság fogalma „merő klisévé” vált.⁹

Az identitásbeszéd, az identitás-jelentés válsága napjainkban még inkább elmélyül, s a fogalom különféle explanációs funkciói sokszor összeegyeztethetetlenek.

Brubaker és Cooper (Gleasonhoz hasonlóan) különbséget tesz egy „erős” esszenciális és egy „gyenge” konstruktivista identitás között. Erős identitással minden individuuum rendelkezik, vagy rendelkeznie kellene, vagy éppen ezt keresi, akárcsak minden csoport, kollektívum. Ma viszont a „gyenge” konstruktivista identitásfogalom a domináns, amely nem csak a fogalom „puhítására” törekszik, de „megfoszt bennünket annak az értelmétől, hogy egyáltalán »identitásokról« beszéljünk.” Mindez a vélelmezett „identitások” túlburjánzását és a fogalom analitikus erejének az elvesztését eredményezi.¹⁰ Pedig az identitásnak még a köznapi és lexikális jelentése is (lat. *identitas*, *idem*, ’ugyanaz’) erős, hiszen minden más dolog változása közben időben tartós önazonosságot feltételez.¹¹

Peter Stachel felhívja a figyelmet arra, „hogy az identitás fogalma [...] a kultúratudományi érvelések összefüggésében általában a kollektívumokra vonatkozik, illetve az individuális identitást a kollektívummal összefüggésben vagy a kollektívumhoz való tartozásként vizsgálják. Önmagában nézve ez semmiképpen sem elfogadhatatlan

nézőpont, hiszen bátran kiindulhatunk abból, hogy az individuumok önképe a társadalmi környezethez viszonyulva alakul ki. [...] meg kell állapítanunk, hogy nem csupán lehetőségessé, de szokássá is vált az identitásról beszélni, anélkül, hogy eközben tudatnák, vagy világossá válna, mi mivel, illetve ki kivel is lenne azonos.”¹² Azaz meghatározunk valamit terminológiailag és konceptuálisan, és empirikusan nem nevezük meg.

Az új magyar Nemzeti alaptanterv 2018. évi tervezete is gyakran szól az egyéni, közösségi, nemzeti és európai identitásról,¹³ de sehol sincs meghatározva, hogy mit is jelent konkrétan ez az (egyéni, közösségi, nemzeti, európai) identitás és világszemlélet. Nyilván az identitás pontos meghatározása, konkrét lebontása majd a NAT alapján összeállított kerettantervek és helyi tantervek feladata lesz, de a kidolgozóshoz a szükséges iránymutatást a NAT-tervezetben is mindenképpen jelölni kell! Mi is értünk tehát egyéni, közösségi, nemzeti és európai identitáson?

L. Simon László *Személyes történelem* (2011) című kötete empirikusan is közel visz minket a témához és a válaszadáshoz. Az esszégyűjtemény egyik kulcsszava ugyanis az identitás: fő pillérje a műveknek. A nyitó írás (*A szülőföld csókjai*) szerint az identitásunk „adja az erőnket, a tartásunkat, s a[z adott] megyéhez, a szülőföldhöz való ragaszkodásunk is az azonosságtudatunk elválaszthatatlan részévé vált.”

Az író szűkebb szülőföldje Fejér megye, aminek hajdani akácvirágjairól Mikszáth emlékezik meg a *Túl a Dunán* című írásában, de több szállal ide kötődik Kalász Márton is, aki szintén az emberi azonosságunk biztosítékának, köldökzsinórnak tartja a szűkebb és tágabb hazát egyaránt. L. Simon megemlíti még Illyés Gyulát, akinek a nélkülözést jelentette a megye („Felénk a szegénység Fejér megyéből áradt, kitartó és kivédhetetlen hullámokban” – *Puszták népe*), és Takács Imre is feltűnik az esszéekben, aki a Fejér megyei házakról úgy ír, mint Noé bárkájáról: az otthonok a menekülés és a megváltás ígérését hordozzák. A megye neves költője-írója még Vörösmarty Mihály, Gárdonyi Géza, Csoóri Sándor, Csanádi Imre, Péntek Imre, Sobor Antal (*Körbejárni a hazát*). A Nádasdy-család tagjairól is olvashatunk, akik „Fejér vármegye felemelkedéséért, az egyházért, az oktatásért, a térség infrastrukturális fejlődéséért, szellemi gyarapodásáért” nagyon sokat tettek (*Személyes történelem*), s nevezetes történelmi személyiség is származik e vidékről, Klebelsberg Kuno miniszter, aki ciszterci diák volt Fehérvárott.

L. Simon László a „szűkebb haza”, Fejér megye településeit bejárja az olvasóval, s felidézi az ide fűződő emlékeket: feltűnik Gárdonyi, ahol a gyermek-költő az egykori tanáczházából kultúrházzá átalakított rendezvényteremben Csoóri Sándor irodalmi estjén vett részt, s itt zongorázott a zeneiskolai évváró hangversenyeken is (*Körbejárni a hazát*), megjelenik Nádasladány, valamint Sárbogárd, ahol az ügyvéd nagyapa családja élt, a *Mirza* írójának, Simon Istvánnak a szülőfaluja, Bazsi is feltűnik és Sümegprága, ahol az anyai nagyapa lakott. Ehhez a településhez kapcsolja az író a saját maga által kitalált gyönyörű Csokonai-legendát is (*Csokonai Sümegprágán*), s vágya még, hogy újra és újra eljusson a megye többi kisebb-nagyobb településeire: Cecére, Dégre, Enyigre, Fülére, Jenőn át Fehérvárra, Bicskére. Csákváron a családi ereklyeként

örzött csalikancsók és kiöntőkancsók mesterének, az öreg fazekasnak a leszármazottai laknak, s a Velencei-hegységen túl fekszik a legkedvesebb faluja, Nadap, valamint Vörösmarty szülőhelye, Kápolnásnyék. A Velencei-tó északi partján Sukoró található, ahol az 1848-as pákozdi csata előtt a település református templomában összeült a haditanács (*Horgolt harisnya és bársonycipő*). Székesfehérvárott a megye egykori vármegyeházában, „Tegl János és Pollack Mihály tervezte patinás szentélyében” is gyakran megfordul az író (*Az elődök tisztelete*).

Identitásunknak része tehát a szülőföld, a haza szűkebb tartományai. Ez már születésünkkor jelet rajzol homlokunkra, s a nemzethez való tartozás révén fokozatosan belénk ivódik. Ahogy Péntek Imre is írja a kötetéről szóló recenziójában: „Az individuum beleszületik valahova, egy család, egy hagyomány, egy tájegység keretébe, amire kötődése (köldökzsinórja) élete végéig elkíséri.”¹⁴ Mindez nemcsak az én-identitás önkép fogalmának kialakulását jelenti, de a kollektív és nemzeti identitás alapját is, az én-struktúra betagozódását a közösségbe. A pozitív hatásoknak köszönhetően (oktatás, példaképek, ünnepek, hagyomány), a nemzetnek történelmi, gazdasági, kulturális és egyéb értékei, teljesítményei láttán az egyénben az intellektuális megalapozottság mellett kialakul egy pszichológiailag is hatékony képződmény, a nemzethez való tartozás érzése, ami már az élet korai (6-10 év közötti) szakaszában beépül a személyiségbe (lásd: a Csoóri-est hatása a gyermek L. Simonra, a besenyőkkel való kapcsolat: a családi legendárium szerint a Simonok ősi vérvonala, lázadó természetű ide vezethető vissza; a szűkebb család emlékei, élményei, történet-mesélései a gyermeknek; a borvidék, a szőlőművelés, a szüret szeretetének áthagyományozása; az elődök tisztelete stb.). Az oktatásban, így egy nemzeti alaptanterv megfogalmazásában is ezért fontos az egyéni, közösségi, nemzeti és európai identitás és világszemlélet tartalmi elemeinek meghatározása, kibontása.

A *Személyes történelem* esszéit olvasva kritika alá vonhatjuk Rogers Brubaker amerikai szociológus Kolozsvár környékéről írt tanulmányát is.¹⁵ A szerző szerint a magyar és román lakta térségben domináns az elméleti, a mindennapokat is szabályozó politikai identitáskurzus, amely „két különböző népcsoport világos, kategorikus megkülönböztetéséből ered, ám nem felel meg a térség szociokulturális realitásának. Ezt ugyanis a széles körben elterjedt kétnyelvűség, a generációkon átívelő, mindkét irányban zajló asszimilációs folyamat, számos vegyes házasság és [...] a népesség széles köreinek a nemzeti kategorizálás iránti érdektelensége jellemzi.” Az identitáskurzus Brubaker szerint itt „egy arra irányuló kísérlet, hogy megkonstruáljanak egy olyan realitást, amely ebben a formában nem, vagy legalábbis még nem létezik.”¹⁶ Kovács Éva jól látja, hogy „a szociológia [...] mintha megfeledezett volna az identitás azon lényegi vonásáról, hogy legyen az személyes vagy kollektív, mindkét esetben az önazonosság egyéni megélésén alapul. Vagyis a társadalmi rendszerek, kultúrák stb. önmagukban nem képesek identitás-teremtésre és -fenntartásra anélkül, hogy a társadalmat alkotó individuumok önazonosságukat személyesen is megélnék és saját jelentéssel ruháznák fel. Nehezen képzelhető el például a »magyar kollektív identitás« annak személyes megéltsége nélkül.”¹⁷ Ahogy L. Simon is vallja: „Az én megyé-

met, amivel egy életre eljegyeztem magam, kerüljek bárhova is, legyen bármi vele, alakíthatják, szabhatják, régiósíthatják, lekerülhet a térképről, nekem ez marad a szűkebb szülőhazám” (*Körbejárni a hazát*).

S hogy Brubaker szerint Erdély történelmi központjában, Kolozsvárott és környékén a népesség széles köreit a nemzeti kategorizálás iránti érdektelenség jellemzi? A trianoni elszakítottság miatt szenvedő, a nemzetükhöz ragaszkodó határon túl élő magyarjaink nemzettudatát mindig példaképp állíthattuk (még a Brubaker-tanulmány megjelenésekor is) az anyaország fiatalabb nemzedékei számára. Az elszakítottság ténye az erdélyi magyarok nemzeti hovatartozását csak erősítette, itthon viszont a „kommunizmus logikája” nemcsak „kiirthatatlanul, kigyomláthatatlanul a részünkké vált”, de „lassú méregként” kiszívta „belőlünk az erőt, a lelket, a kitartást, a hazaszeretetet, még azokból is, akik a rendszer haláltusája után születtek” (*A kommunizmus természetrajzáról*). Trockij nyomán L. Simon László a kommunizmus legnagyobb bűnének a nyelv kisajátítását tartja és a nyelven keresztül a gondolkodásunk átformálását. Ma pedig „[...] ebben az identitás- és egzisztenciális válságokkal küszködő kis országban kevesen hallják meg a [...] jajkiáltásokat.” S példaképp állítja a mai újjgazdagok kuporgató, uzsorás életmódja elé a Nádasdy-család áldozatos tetteit: „A környezetüket megbecsülő, azért a sajátjukból is áldozó embereknek erős az identitásuk, az erős identitás, a biztos tudás, a műveltség tartást, hitet és erőt ad” (*Személyes történelem*).

De hogyan alakítható ki és védhető meg az önazonosság?

Ennél a kérdésnél jutunk el ahhoz a ponthoz, hogy feltegyük az alapkérdést: mit jelent azonosnak lenni önmagunkkal? Az identitás fogalmának boncolgatásakor már Bordás Sándor is megjegyzi, hogy első gondolatunk az lehetne, hogy tautologikus a fogalom, hiszen természetesnek tűnik számunkra, hogy az egyén azonos önmagával. Viszont „amennyire axiomatikus ez a klasszikus matematikában ($a = a$), annyira nem egyértelmű a lélektanban.”¹⁸

Identitásról, önazonosságról akkor beszélhetünk, amikor valami olyat teszünk, ami összhangban van emberi méltóságunkkal, saját magunkkal. Boldogok is csak akkor lehetünk, ha azonosak vagyunk önmagunkkal. Ha nincs bennünk szakadás. Ha – a „klasszikus matematika” nyelvével – elmondhatjuk önmagunkról: $a = a$. Mindennek akadálya a bűn, a szeretetlenség. Ahogy L. Simon László írja: „A lelkünkig hatoló dőfések, az identitásunk egyre foszladozó szövetét mélyen felhasító lépések [...] mindig annak tulajdoníthatók, ha az országot olyanok irányítják, akik nem szeretik a hazát, a nemzetet, a nép egyszerű, dolgos fiait” (*Haza és szabadság. A hazaszeretetről*). Károlyi József határozati javaslatát is idézi, aki a Fejér vármegye törvényhatósági bizottságának 1919. február 3-án tartott rendes közgyűlésén mondta ki: „látjuk a tervszerű aknamunkát a keresztény világnézet és a nemzeti történelem megszentelt hagyományai ellen” (*Az elődök tisztelete*). S ezzel a ténnyel a XXI. századi utilitarista, szabadelvű társadalmakban még fokozottabban találkozunk.

Addig valóban nem érezzük jól magunkat, amíg el nem távolítjuk magunkból mindazt, ami az önazonosság megvalósításában gátol. „Valamennyi eszes lényre ér-

vényes az a törvény, hogy sem saját magát, sem senki mást nem szabad sohasem pusztá eszközként kezelnie, hanem mindenkor egyszersmind önmagában lévő célként” – írja Kant *Az erkölcs metafizikája* című művében.

A *Személyes történelemből* pedig a gróf Károlyi József határozati javaslatának emlékére felavatott márványtábla ünnepi beszédéből idézhetünk. 1930. január 13-án Grieger Miklós sóskuti plébános mondta: „Mit kell tennünk, hogy az 1918–19. évi forradalmi eseményekhez hasonló szenny és vérözön a magyar nép szegényére meg ne ismétlődjék? Mindenekelőtt meg kell védenünk a hitet s a hitből fakadó erkölcsöt. [...] Politikai, társadalmi, gazdasági, szociális megújítás lelki, vallásos újjászületés nélkül nem képzelhető el” (*Az elődök tisztelete*).

Méltóságunkkal tehát az van összhangban, ha magunkat és embertársainkat nem eszköznek, hanem célnak tekintjük.¹⁹ Amíg a becsületünkkel az elveink összhangban vannak, addig megőrizzük nyugalunkat. Ezt az önazonosságot az életünkkel kell megvalósítanunk. Az önazonosság tehát feladat: az önmegvalósítás feladata. Viszont akárcsak az identitás, az önmegvalósítás is ma roppant divatos és sokszor félreértett, rosszul használt szó. „Amikor valamit megvalósítunk, önmagunkkal is »történik valami«: önmagunkat is megvalósítjuk. Ebben az esetben azonban nem az a döntő, mit tesztek, hanem az, hogyan tesztem.”²⁰ Az önmegvalósításunk akkor helyes, ha annak minden konkrét formája erkölcsi keretben nyer megfogalmazást, ha az erkölcsi teljességre törekvés határozza meg tetteinket,²¹ s ha mások önmegvalósítását nem gátoljuk, hanem épp ellenkezőleg: tetteinkkel lehetővé tesszük a másik kiteljesedését. Az önmegvalósítás egész életre szóló feladat: mindig van mit csiszolnunk, formálnunk a személyiségünkön és a ránk bízottakon. Még ha esetleg kételyek is gyötörnek bennünket.²² Az esszékötetéről szóló vallomásában a szerző erről is szól: „Nagyon sok előnyét látom [...] a nevelésnek, még ha néha komoly próbatétel elé állít is, mert én kételkedő ember vagyok, sok kérdés él bennem. Vannak lelki vezetők, akik néha átsegítik az embert a problémákon, máskor éppen a vívódások idején nincsenek ott. A *Személyes történelem* című könyvemben írtam például arról a katolikus plébánosról, akinek sokat köszönhetek. Az ember különféle lelki- és létállapotaiban másképp tud válaszolni a kérdésekre, de a gyerekek katolikus neveltetését akkor is fontosnak tartom, amikor épp nem vagyok olyan lelkiállapotban, hogy mindent a legnagyobb alázattal tudjak fogadni. Jól el tudom választani magamban a tudatos szülői magatartást a kétségektől.”²³

A tapasztalás – így önmagunk megtapasztalása – az időhöz csakis narratív módon férhet hozzá²⁴ – vallja Paul Ricoeur. S a narrativitás azt jelenti, hogy a történeteink segítségével közelebb kerülünk önmagunkhoz.²⁵

Ez a narratív elbeszélő- és megismerési mód van jelen a *Személyes történelem* esszéiben is. „Történelmünk [...] nem lehet teljes a közös múlt leírását és értelmezését kiegészítő személyes történelem igazságai nélkül. Identitásunk alakulása szempontjából ugyanolyan fontos lehet a családtörténet, a szűkebb közösségünk története, mint a nemzeté, az országé” – írja L. Simon a kötet címadó esszéjében. Marcel Proustra is hivatkozik, miszerint „ami nem éli túl az emlékezetünk határát, nem számíthat sem-

mit számunkra”, azaz „ami nem képezi az egyéni vagy a kollektív emlékezet részét, az nem alakítja gondolkodásunkat, nem formálja személyiségünket, nem lesz az identitásunk része.” Ezért is akarták évtizedeken keresztül a múltat eltörölni, mert „tudták, hogy a történelmünk, a személyes és családi hagyományaink ápolása, ünnepeink megtartása nélkül kiszolgáltatottakká, kihasználhatókká válunk”, gyökértelessé, így pedig gyengévé, erőtlenné és irányíthatókká (*Az emlékezés emlékműve*).

Az elődök tiszteletét, a történelmi múltat közvetítő üzeneteket, tárgyi emlékeket ezért is igyekszik helyreállítani, megmenteni az író: az összetört megyei kőcímert, a két megyei politikusnak, gróf Cziráky János és gróf Károlyi József főispánoknak a képét, valamint az 1930-as Károlyi József-márványtáblát. De összegyűjti és a múlt lenyomatait közvetíti a hajdani nadapi plébános, Baumgartner Károly fényképeivel is, amelyek azokat a sváb községlakókat örököltette meg, akiket később, 1946–1948 között kitelepítettek, akik pedig marad(hat)tak, azokról jelentéseket készítettek. A méltatlanul elfeledett Nádasdy-család fotóit is prezentálja nekünk, mert tudja, hogy „nemcsak erkölcsi kötelességünk [...] a múlt feledésre ítélt fontos darabjainak a leporolása, hanem megmaradásunk záloga is” (*Az emlékezés emlékműve*).

„[...] tőlünk évtizedeken keresztül még az emlékezés jogát is el akarták venni” – mondja L. Simon László a Mészeg-hegyen épült pákozdi doni-emlékkápolnánál tartott megemlékezésen (*Az emlékezés emlékműve*). A kulturális emlékezetnek, a trauma-elbeszéléseknek nemcsak a társadalmi nyilvánosság fórumain való megjelenítést tették lehetetlenné, de más narratív mediatizációját is, s mindenféle nyelvi és performatív beszédaktus reprezentációját. Pedig az individuum és/vagy közösség múltja identitásképző emlékezeti esszenciával bír azok számára, akiknek már nincs közvetlen élményük, tapasztalatuk erről.

A *Személyes történelem* emlékeihez, élményeihez és az identitáskérdéshez köthetők a kötet további írásai is: a keszthelyi születésű Schwarz Dávid találmányáról, a kormányozható léghajóról, valamint a Nikola Tesla rádiójáról szóló megemlékezések. Hiszen a technikai fejlődés hatással van az individuumra és az egész társadalomra egyaránt. Ortutay Gyula interpretációján keresztül Kilián Zoltánt, a *Rádióesztétika* című kötet szerzőjét idézi az író: „A rádió a tér- és időbeli korlátokat is legyőzi; [...] minden más intézménynél több és erősebb.” Kilián társadalom- és műveltségformáló, népevelő erőnek, valamint a lelkek feletti hatalmi eszköznek tartja az új médiumot. Hozzáfűzhetnénk: identitásformáló erőnek.

L. Simon felteszi a kérdést: „Valóban a kultúra lenne önazonosságunk mai autentikus kifejeződése?” Hiszen „kit izgatnak ma megyénk költői, írói, a Vörösmarty és Gárdonyi nyomdokán járt, járó Csoóri, Csanádi Imre, Takács Imre, Péntek Imre, Sobor Antal és társaik?” (*Körbejárni a hazát*) A választ közvetve adja meg rá: „A tudatosan élő ember [...] ha nem óvja a saját és ősei emléktanyagát, akkor észrevétlenül átcsúszik egy olyan ingoványos területre, ahol a meggyengült vagy éppen meg nem erősödött identitása miatt kiszolgáltatottá, félrevezethetővé, [...] kihasználhatóvá válik” (*Személyes történelem*).

Számos bölcsességgel, identitáserősítő aforizmával is találkozhatunk a kötetben: „A történelem igazsága hatalmasabb minden igazságnál” – idézi Adyt (*Személyes történelem*), vagy Márait: „Két ember nem találkozhat egy nappal sem előbb, csak akkor, amikor megérték e találkozásra” (*A szenvedelmes kertész*). Ezt szövi tovább és állapítja meg Ambrus Lajos tanácsát követve a következő kijelentésben: „mindennek eljön a maga ideje, s aminek még nincs itt, arra határozottan mondjunk nemet”. A türelem is alaperény, „ami nélkül sem jó író, sem valamirevaló kertész nem lehet az ember.” Ezt a tézist erősíti meg Karel Čapekkel: „[...] minden bölcsesség támasza és talpköve a türelem” (*A szenvedelmes kertész*). A közvetlen környezetünk, így a rokonság is formálja az identitásunkat. A nagymama és a keresztapa példája előbb-utóbb megérik az utódokban: „A nagycsaládi összejövetelek emlékét idéző ebédeken az asztalfőn ülő nagyanyám rendszerint egyedül imádkozik, miközben a gyerekek már a levest szürcsölik. Ha a keresztapám is ott van, akkor ő is imádkozik, vagy csak az áment mondja – nagyanyámé az imamondás joga. A nagylányom a közös étkezések előtt mostanában szintén elmond egy imát. Halkan, egyedül. Senki sem kérte tőle, nem erőltette rá. Úgy látszik, mégis van esélye annak, hogy egyszer rendbe jönnek a dolgok, hogy mégiscsak helyre áll a természetes isteni rend. Csak kimaradt pár nemzedék, pár évtized. *A gyerekeink mentik meg a lelkünket*”²⁶ (*Légy a mi érző, meleg bőrünk!*) Valóban, „[...] az ünnep szentsége mindig erőt adott a legnehezebb földi pillanatok elviseléséhez” – idézi Dobos Marianne *Sorsfordító Karácsonyok* című kötetének bíborosi ajánlását. „Vizsgáztatom magamban az ünnep kisugárzó erejét” – mondja vele és utána a *Sorsfordító feltámadás*-ban. További sapientíák: „Ha hanyatlik egy nemzet, akkor [...] ez egyszerű, hétköznapi dolgokon látszik meg először: a rendezetlen előkerteken, a piszkos parkokon, az elhagyott házakon, az elhatalmasodó önzésen, az egyéni menekülési stratégiák kidolgozásán, az ünnepek figyelmen kívül hagyásán és a példamutatás nélküli parttalan szónoklatokon” (*Haza és szabadság. A hazaszeretetéről*). „A szabadság hiánya [...] csak akkor hasít belénk, amikor kalodába zár bennünket a zsarnokság, vagy amikor becsap bennünket az önkény szele” (*Haza és szabadság. A szabadságról*). Az egészséges személyiség kialakulásához pedig elengedhetetlen a tréfa, a derű, a szellemesség, hiszen „[...] a humor az egyetlen eszköz”, amivel át tudjuk vészteni „a mindennapok komor és szellemtelen szürkeségét” (*Csonkai Sümegprágán*).

A politikai identitás-karaktereket felmutatva szól Csoóri Sándorról is, aki „mély és összetett költői nyelven” tudta megszólítani a közönségét (*Márciusi Charta*). „Vajon mikor jutunk el oda, hogy a politikai, ideológiai diskurzus helyett az esztétikai szempontok érvényesüljenek a szerzők körüli vitákban” – teszi fel a kérdést az *Írószent vagy dilettáns?* című esszéjében, amiben Wass Albert irodalomtörténeti megítéléséről értekezik.

Patronás diákként számtalanszor hallhattam Lékai László bíborosnak (1910–1986) a fiatal keresztény tanulókhöz intézett beszédét. Minden prédikációjában elhangzott a Jób könyvéből vett jelmondata (*Succisa virescit*), amit később igazolt az idő: a megnyesett fa valóban kiszöszült. A kommunizmus „észrevétlenül belénk

ivódott, alattomos lassú méregként színezte át a bőrünket, szívta ki belőlünk az erőt, a lelket, a kitartást, a hazaszeretetet, még azokból is, akik csak a rendszer haláltusája után születtek” – írja L. Simon László *A kommunizmus természetrajzában*. Viszont a vizsgált identitástudat kontextusában elmondhatjuk, hogy az új évezredben a volt kommunista országok hordozzák Európa erkölcsi megújulásának lehetőségét. A teher alatt valóban szépen felnőtt a pálma, s hozzá tehetnénk, az identitástudatunk is megerősödött.

L. Simon László Takáts Gyulára emlékezve a *Szonettek a Styxen túlra* című Takáts-kötetről nevezi el az íróársakra, irodalomtörténészekre, kritikusokra, szerkesztőkre emlékező írásainak, búcsúszövegeinek ciklusát (*A Styxen túlra*). Az „emberi és baráti főhajtások” közül három megemlékezés emelkedik ki: Mátis Livia, Sobor Antal és Deák László halála „közelről érintette az író, a személyiség legmélyebb rétegeit sértve, borzolva föl” – írja róla Péntek Imre.²⁷ Mátis Livia nagy tudású, alázatos szerkesztő, aki „érzékeny volt, kifinomult ízléssel megáldva, ugyanakkor okossága, műveltsége [...] pragmatizmussal és határozottsággal párosult” (*Az utolsó út*), Sobor Antal, aki írásaival és impresszionista festményeivel „az örök tavasz ígérését jelentette” (*Felemás tél*) a környezetének, Deák László költő, kiadóvezető és képzőművész, az atyai jó barát, akinek a pályája szintén példaértékű, és egész személyisége szintén mély nyomokat hagyott benne („*Kívülállás nincs*”).

A személyes kapcsolatoknak, kötődéseknek, a családi élményeknek, emlékeknek (szüretelés, disznóvágás, nemzedéktörténetek stb.) identitáserősítő szerepük van: ezen az élettörténeti elbeszéléseken keresztül empirikusan is hozzá tudunk férkőzni az önazonossághoz. Bár ezzel nem azt állítjuk – ahogy Kovács Éva is utal rá²⁸ –, hogy egy élettörténet-kutatással teljes egészében megtalálhatóvá, esetleg tudományos eszközökkel rekonstruálhatóvá válna számunkra az önazonosság, hiszen a történetet ugyan halljuk-olvassuk, de egy másik történet, a saját tudományos szövegünk segítségével, melyben az eredetit, ami az Ént meséli el nekünk, csak interpretáljuk.

A saját tapasztalat tehát szükséges. De egy másik személyes történeten (történelmen) keresztül önmagunk történeteikhez és értelmezéséhez, azaz saját identitásunkhoz és identitáserősítésünkhöz közelebb kerülhetünk.

JEGYZETEK

- 1 A Robert L. McLaughlin által bevezetett, részben ironikus poszt-posztmodern fogalom helyett használ(hat)juk az aktuális-/kortárs-digitális modernség/modernitás megjelölést!
- 2 Hans-Ulrich WEHLER, *Die Herausforderung der Kulturgeschichte*, München, 1998, 130.
- 3 Hans-Ulrich WEHLER, *Identität. Unheimliche Hochkonjunktur eines „Plastik-wortes”* = Wehler, *Konflikte zu Beginn des 21. Jahrhunderts*, Essays, München, 2003, 147.
- 4 Peter STACHEL, *Identitás. A kortárs társadalom- és kultúratudományok egy központi fogalmának genezise, inflálódása és problémái*, Ford. MESÉS Péter és ERDŐSI Péter, Regio 2007/4., 5. <http://www.epa.hu/00000/00036/00068/pdf/003-033.pdf>

- 5 Peter STACHEL részletesen is foglalkozik az identitás terminus technicusával, Philip Gleason és Erik H[omburger]Erikson identitás-megközelítésével. STACHEL, *Identitát. Geneze, Inflation und Probleme eines für die zeitgenössischen Sozial- und Kulturwissenschaften zentralen Begriffs*, Archiv für Kulturgeschichte 87, 2 (2005) 395–425. Gleason hangsúlyozza, hogy összefüggés van az életpálya és az életmű között: Erikson házasságon kívül született, ismeretlen apától. Mostohaapja nevét (Homberger~Homburger) az amerikai állampolgárság felvételekor megtagadta, zsidóként „asszimilálódott”. A nemzetiszocialisták „faji” okokból üldözték, s bevándorlóként érkezett az Egyesült Államokba. Mindezek hozzájárultak, hogy az élete során konfrontálódott az „identitásválságokkal”. Gleason írja: „Amikor [Erikson] húsz évvel később [1975-ben] visszatekintett, az identitással kapcsolatos gondolkodásának alakulását vázolja, bevándorlóként szerzett saját tapasztalatait hangsúlyozta. »Magától értetődőnek tűnhet, [...] hogyan merült fel személyes, klinikai és antropológiai megfigyeléseim nyomán az 'identitás' és 'identitásválság' fogalma. Nem emlékszem, mikor kezdtem el használni ezeket a meghatározásokat; természetesnek tűnő alakjuk a ki- és bevándorlás és az amerikanizáció élménye.« Ez valóban elképzelhető.” Philip GLEASON, *Identifying Identity: A Semantic History* (1983) = Werner SOLLORS (szerk.): *Theories of Ethnicity. A Classical Reader*, New York, 1996. Az Erikson-idézet forrása: Erik H. ERIKSON, *Identitásválság önéletrajzi vetületben* [Ford. PETŐ Katalin.] = *A fiatal Luther és más írások*, Gondolat, Budapest, 1991. 429. Vö. STACHEL, *Identitás*, 9.
- 6 STACHEL, *Identitás*, I. m., 12.
- 7 Lásd: Philip GLEASON, *Identifying Identity: A Semantic History*, The Journal of American History 69,4 (1983), 910-931.
- 8 STACHEL, *Identitás*, I. m., 24.
- 9 *Uo.*, 26.
- 10 *Uo.*, 27-28.
- 11 *Uo.*, 29. Mivel az identitás szó fogalmi köre a fundamentális különbségeket elfed(het)i, s így alkalmatlanná válik bármilyen analízisra, a szerzők szerint egy differenciáltabb analitikus nyelvezetet kellene használnunk, „ahelyett, hogy elvegyítjük a rasszon [race], valláson, etnicitáson stb. alapuló önértelmezéseket az »identitás« nagy konceptuális olvasztótégelyében.” Az identitás-terminus helyett olyan fogalmak használatát ajánlják, mint azonosság [commonality], kötődés [connectedness], összetartozás-érzés [groupness]. „Az »azonosság« valamilyen közös jellemzőn való osztozást jelöl, a »kötődés« az embereket egymással összekapcsoló relacionális kötelékeket. Önmagában sem az azonosság, sem a kötődés nem hoz létre »összetartozás-érzést«, vagyis egy jól megragadható, körülhatárolt, szolidáris csoporthoz való tartozás érzetét. Az azonosság és a kötődés együttvéve azonban már képes lehet erre.” STACHEL, *Identitás*, I. m., 32.
- 12 *Uo.*, 5-6.
- 13 Lásd a tervezetben: „felépítsék identitásukat, világszemléletüket” (2.1.1., 114. oldal, 4. bekezdés); „felépítsék identitásukat, világszemléletüket” (2.2.1., 119. oldal); „A pedagógusok személyes példát mutatnak a demokratikus elvek alkalmazására, továbbá a nemzeti és európai identitás megélésére” (1.1.6., 5. oldal); „Nemzeti és európai azonosságtudatra, hazaszeretetre és aktív állampolgárságra, demokráciára nevelés” (1.1.6. 5. oldal) stb.
- 14 PÉNTEK Imre, *Éltető hagyomány – konzervatív értékprioritások* (L. Simon László Személyes történelem /Esszék/című könyvéről), Pannon Tükör 2011/6., 63. http://epa.oszk.hu/03300/03335/00088/pdf/EPA03335_pannon_tukor_2011_6_063-066.pdf

- 15 Ez a munkája a problematika példaértékű eseteként került be a Beyond „Identity”-be.
- 16 ROGERS BRUBAKER – FREDERICK COOPER, *Beyond „Identity”. Theory and Society* 29, 2000, 27.
- 17 KOVÁCS ÉVA, *Vakmerő tézisek az identitásról = Nemzet a társadalomban*, [szerk. Fedinec Csilla] Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004, 224.
- 18 BORDÁS SÁNDOR, *Reváns és identitás*, Társadalomtudományi Szemle, 2008/4., 3.
- 19 Bizonyára megtapasztalhattuk már azt is, hogy valaki számára nem cél voltunk, hanem eszköz. Nem én kellettem neki, hanem a pénzem, a tudásom, az összeköttetésem, kapcsolattrendszere a karrierjéhez, a testem stb.
- 20 ROKAY ZOLTÁN, *Az erkölcsi lény. Önazonosság és önmegvalósítás = Emberismeret és etika*, szerk. BERAN FERENC, Szent István Társulat, Budapest, 2002, 33, 36.
- 21 KIRÁLY ERNŐ, *A keresztény élethivatás*, Szent István Társulat, Budapest, 1982, 112.
- 22 Az Abraham Maslow szükséglet-hierarchiáját (életben maradás, biztonság, társas kapcsolat, teljesítmény, önmegvalósítás) Sz. Lukács János a következő szintekkel bővítette ki: *megismerés, esztétikum és az önmegvalósítás szintjét a másoknak, másokért élni szemponttal fűzte tovább*. A Maslow-piramis legalsó szintje a csupán életben maradásra törekvést, az anyagi test ruhával, táplálékkal stb. való maradéktalan kiszolgálását jelenti. Ebben a léthelyzetben pedig nem beszélhetünk önazonosságról sem, hiszen hiányzik az arra való törekvés, hogy az alany önmagát és embertársait ne eszköznek, hanem célnak tekintse. S mivel az önazonosság feladat, az önmegvalósítás feladata, így – bár ezt kívánja elérni – mégsem tudja megvalósítani önmagát az individuum. L. Simon is azt írja a *Haza és szabadság* című esszéjében, hogy a vásárlási mánia életmóddá vált. Ez már nemcsak a magyarság gyengülő identitását mutatja, hanem az új, globális világ értékrendjét is, a médiából ránk ömlő korszellemet. A legmagasabb szint, az önmegvalósítás szintje pedig napjainkban korrekcióra szorul. *Valósítsd meg önmagad! Használd a legkorszerűbb szépségápolási termékeket! Öltözködj a legújabb divat szerint! Válaszd álmaid autóját! Megéri, mert megvalósíthatod önmagad!* – hangoztatják a reklámok (saját szöveg, K. E.). Azaz a fogalom itt is inflálódott, elveszítette az eredeti jelentését. Az igazi önmegvalósítás ugyanis a másoknak és másokért cselekvő élet. Lásd KELEMEN ERZSÉBET, *Emberismeret és etika. Középszintű érettségi tételek és jegyzetek a tanítási órákhoz*, Kairosz, 2010, 19-20, 100-101.
- 23 *Kétségek és meggyőződések – interjú L. Simon László kulturális államtitkárral*, Magyar Kurír 2012. október 17. <http://www.magyarkurir.hu/hirek/ketsgek-es-meggyozodesek-interju-l-simon-laszlo-kulturalis-allamtitkarral>
- 24 PAUL RICOEUR, *A hármas mimézis = Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, Osiris: Budapest, 1999, 255.
- 25 KOVÁCS, I. m., 224.
- 26 A kiemelés tőlem, K. E.
- 27 PÉNTEK, I. m., 66.
- 28 Lásd KOVÁCS, I. m., 227.